عبد الرقيب يوسف

پزیشکی کوردەواری

بەشی چوارەم

پورە حەبسە ...
پزیشکی ژنان

پورە حەبسە (حفصە) عەزیزی فەلکی شاری سلێمانی ، یەکێکە لە پزیشکە میللی‌یە شارەزاو ناودارەکانی گەلی کوردمان ... پسبۆری نەخۆشە ئافرەتانە .. وەکو نەخۆشی منداڵدانو بێ‌نوێژن‌بوونو جۆرەها کاری نشتەرسازیی منداڵ نەبوونو .. هتاد ..

پورە مەبسە ، پزیشکە میللی‌یەکی سەرکەوتووە لە کارەکانیدا ... بەردەوام ئافردت ، بۆ جۆرەها نەخۆشی ، دەچنە لای .. زۆر سوریان لێ وەرگرکووە ..

پورە ، کە تا ئێستا (٨٠ ـ هەشتا) بەهاری بەسەبردووەو لەم پیشەیەیدا بەردەوامە لە ئامینەی دایکی فێربووە ، کە ئەویش لە دایکی (فاتمە مارف ـ واتە نەنکی حەبسە ـ) فێربووە .. پوریشی (عاصمە رەیحان) پزیشکی‌ی میللی بووە لە شاری سلێمانی .

چونکە ئیشی پورە حەبسە تایبەتە بە ژنانو نەخۆشیەکانیان .. تا رادەیەك ـ شارەزابوونو زانینی چۆنیەتی بەکارهێنانی جۆرەها دەرمانو گرتنەوەیانو .. چینو چۆنن بەنسیەت پیاوەوە ـ زۆر ـ ئاشکرا نیە . وە بۆ ـ مەبەستێك ـ نەبێ پیاو ناتوانێ بەسەریان بکاتەوە تێیان بگات .

من لەم بارەیەوە تووشی هیچ تەگەرە نەهاتم . چونکە هەر لە زستانی ١٩٦٢ دەمناسیو ناسیاویشم لەگەل (مام عەلی محمد امین)ی میـری ، بەهۆی کورەکەیەوە (مامۆستا ـ احمد) پەیداکردووە دەمێکیش بوو بیری وەرگرتنی هەندێ زانیاری ئەم بابەتە لە پورە حەبسەدا لە مێشکما پەنگی خواردبووەوەو بە خۆزگەی لێکۆڵینەوەو لەسەر نووسینیان بووم ..

ئەم ویستەم لە هاوینی پێرار بـۆ هاتەدی . ئەوەبوو توانیم لە ژوورە قوڕاوییەکەی پورە حەبسە بچمە ژوورەوەو لەگەل خۆیو مام عەلی (کە جاربەجار وازی لە کەوەکانی ئەهێنا ، چونکە کەوبازێکی بەخووە ، وە هەندێ نەخۆشی باشتر بۆ شەرح دەکردم) !

درێژترینو بەچێژترین دانیشتن بکەم .. ئۆخەی .. ئەو خەونەم هاتەدی .. ئەبێ وەلامی گشت پرسیارەکانم بدرێتەوە .. !

دەرمانەکانی منداڵبوون

پورە حەبسە ، بۆ منداڵبوون ، ئەم هەشت شتانەی خوارەوە لەگەل یەك تێکەلاو دەکاتو باش دەیانکوتێ تا دەبێتە شلە . ئەوسا بەو ژنەی دەدات کە منالی بۆ نابێ . ئەمانیش :

١ ـ زەعفەران (زعفران)ی ئەسلی .

٢ ـ قورسی کەمەر : ئەمێ شتێکە لە کوردستان نیە .

٣ ـ نەباتی میسر (مصر) : وەکو نیدوندروزی وایە ،

بەلام شیریتە ... جۆری سپی ، کە لە دوکانە کۆنەو عەتارەکانی بەغدا دەکرێ .. بەکاردێنێ .

٤ ـ نەعنایە خردی نەسلی .

٥ ـ جەوز : شتێکە ، دوای ئەوە ئەشکێنرێ ناوکەکەی بۆ کوتنەوەی ئەم دەرمانە بەسوودە.

٦ ـ توی خورما یانی (طلع) ، کە لە بەهاراندا لەسەر توێکە سەری دار خورماوە دەردەچێ (وێ دارە نێرەکە بۆ دارخورما مێیەکە ئەیەنو لێی ئەدەن بۆ ئەوەی بەربگرێو خورمای پێوە بێت) .

٧ ـ هێل

٨ ـ هەنگوین .

با ئەم هەشت شتانە ، دوای هاڕینیانو بوون بە شلە ، لای خۆی هەڵدەگرێو کاتی پێویست دەری دێنێ ..

پورە حەبسە لەم دەرمانەی پیشان دام .

دەرمانێکی تر :

پورە حەبسە ، دەرمانێکی تریش بۆ هەمات مەبەست بەکاردێنێت ، ئەمەیە :

ڕەگی گیای بنەبەڵەك ، کە لە کوردوستاندا زۆرە ، ووشك دەکاتو ئەوجا باش دەیکولێنێ تا ئاوەکەی خەست دەبێ .. ئەو ئاوە خەست بروەش بەم جۆرەی خوارەوە بەکاردێنێ :

شەش ڕۆژ لەسەر یەك ، هەر ڕۆژێ یەك پەرداغ ئەدات بەو ژنەی کە منالی نابێ .. وە ئەبێ ژنەکە لەم ماوەیەدا لە (عوزر ـ بێنوێژ)ی.

دەرمانەکانی پورە حەبسەو ...
پزیشکی‌ی کۆن .

گەر بێت چاوێك بە سەرچاوە پزیشکی‌یە کۆنەکان بخشێنین ، ئەوەمان بۆ ڕووندەبێتەوە کە هەندێك لەو شتانەی کە پورە حەبسە بۆ دەرمانی منال نەروون (جۆری یەکەم) بەکاری دەهێنا .. بۆ نەخۆشیەکانی منالّدان سوودبەخشن . بێگومان منال نەبوون ئەگەڕێتەوە سەر بوونی هەندێ نەخۆشی منالّدان .. جا بەکارهێنانی ئەم دەرمانانە ڕەنگە نەخۆستەکە لابەرێتو چاکی‌بکاتەوەو ، ئەوسا منالی ببێت .

ڕازی ، کە یەکێکە لە هەرە بەرزترین دوو پزیشکی سەردەمی ئیسلام (ئەوی تریان ـ ابن سینا ـ یە) ، هەنگوین بە دەرمانی (منداڵدان) دادەنێ . وە سەبارەت بە منال نەبوونەوە ئەڵێ : (اذا كان السبب من الشحم يقطع عرقها ثم حملها (اى الرحم) فرزجه من عسل ودهن سوسن ..).

هەروەها ڕازی ئەڵێ ، کە هەنگوین بۆ ئاوساوی منالّدان . وە تێکەڵکردنی لەگەل زەعفەرانو ڕۆنو تری یان مێووژ بۆ نەخۆشی «القروح الخبيثه في الرحم» سوودبەخشە .

هەروەها هەنگوین بە دەرمانێکی باش دادەنێ بۆ منالّدان دوای نشتەرسازی‌ی دەرهێنانی زێدە گۆشت .(٢)

ئیتر ئەگەر بەووردی سەیری بەرگی نۆیەم لە هەر نۆزدە بەرگی بەنرخی کتێبەکەی (الحاوی) بکەین ، کە بۆ نەخۆشیەکانی منال نەبوونو هۆیەکانی ـ لای پیاوو ژن ـ تەرخانی کردووە ، ڕەنگە هەندێ دەرمانی تریشمان بەرچاوبکەوێ کە بۆ منال ـ نەبوون هێناویەتیەوەو لە کوردەواریشدا بەکاردەهێنرێ .

(ابن البيطار)و (ابن هبل)و (المظفر الرسولی)و (داود الانطاکی) دەربارەی هەنگوینەوە ئەڵێن : دەرمانە بۆ پەنەمو ئاوسانو ووشكبوونەوەی برینی قووڵ . هەروەها بۆ ددانو پدو (پوك)و گرێو ئاوسانی جێگەی تر وەکو منالّدان . وە ئەڵێن نسبەی (شەهوەت) بەهێز دەکات .(٣)

پزیشکی کورد ملا محمود لە کتێبە دەستنووسەکەیدا (طبا کوردی ل) ئەڵێ ، کە هەنگوین بۆ (عوزرو بێنوێژی) باشە ، درای ئەوەی لەگەل گیای کیچان دەخرێتە ناو ئاوی شیرتێنو لەناو دەفرێکی گەورە ژن لەناوی دادەنیشێ .

لەمەڕ زەعفەرانیشەوە ، ابن البيطار ئەڵێ ، «زەعفەران دەرمانی ژنەکانی منداڵدان (رحم)ە .. بەلام ئەو منداڵدانەی کە منالی تێدا نەبێ » ..

ابن هبل ـ یش ئەڵێ ، زەعفەران «یدر البول وينفع الطحال وينفع من صلابه الرحم وانقباضه واقروح الخبيثه التلا فيه » .

هەروەها ـ ڕازی ـ یش زەعفەران بە دەرمانی
هەروەها ـ ڕازی ـ یش زەعفەران بە دەرمانی هەندێ جۆرە نەخۆشی منالّدان دادەنێ .(٣)

ئەوەی شایانی باسە ، بابلیەکان ، هەر لە کۆنەوە ، سوودیان لە زەعفەران وەرگرتووەو بۆ چەند جۆر نەخۆشی بەکاریان ـ هیناوەو کردویانە بە

وەرمان ، وەکو پونگو بەرور خەردەلو پەلکە هەنار .. ئاشوریەکانیش لەوانەوە فێری ئەم جۆرە دەرمانانە بوونە .(٥)

توی خورما (طلع) ، کە پورە حەبسە وەك دەرمان بۆ چەند نەخۆشییەك بەکاریهێناوە ، لە پزیشیی ئیسلامیدا هاتووەو بۆ چەند نەخۆشیەل بەکارهێنراوە . داود الانطاکی ئەڵێ ، هیچ شت وەکو (طلع) نیە ، بەتایبەتی هەی ورد ، بۆ بەهێزکردنی شەهوەت لای ئافرەت . وە مادەیەکی مەنەوی زۆری تێدایە . بۆ خوێن بینینو ئاوسانیش باشە . المظفر الرسولی ـ یش توی خورما بۆ خوێن وەستان بە دەرمانێکی چاك وەزانێ .(٦)

ئێمە تەنیا گوێز نەبێ شتەکانی تری دەرمانەکە ناناسین ، دوور نیە هەر « جوزبوا »ش بێ کە چەند جار ئەنطاکی لە «تذکرە اولی الالباب : فصل في ذکر الادویە الموجبە للحبل ن ٢ ل ١٤٥» ، لەگەل زەعفەرانو هەنگوین ، بود دەرمانی منال بوون ناوی هێناوە . وە ئەڵێ ، درەختەکەی بەقەدەر داری هەنارە .. لە هندستانو دوورگەکانی «آشیە» شین ئەبێ .

ابن هبل ـ یش ناوی «جوزبوا»ی هێناوەو بەدەرمان بۆ بێنوێژی دایدەنێ .(٧)

دوو نەخۆشی منالدان :

یەکەم : نەخۆشی «لوو» :

هەندێك جار لەناو منالداندا زێدە گۆشتێ پەیدائەبێ .. ڕەشە وەك باقلە وایە ... لەناو لەشی ئاژەلیشدا پەیدا دەبێ .. پێی دەوترێ «لوو» .

پورە حەبسە ئەڵێ :

دوای تەماشاکردنی منالدان ، گەر زێدە گۆشت «لوو»ی تیا بێ .. ئەوە ئەزانم .. هەمان دەرمانی پێشوو کە لە «١٨» هەشت شت پێکهاتووە ، هەم بۆ لابردنی «لوو»ەکاو هەمیش بۆ منالبوون ئەیاندەمێ .

دووەم : کیسی ئاو

هەندێ جار لەناو منالداندا «کیسی ئاو» پەیدائەبێو ، هەروەك پەیدابوونی «لوو» ئەبێتە هۆی منال نەبوون . جا پورە حەبسە ، تەما شای منالدان ئەکات ، گەر «کیسی ئاو»ی تیا بوو ، ئەوە هەمان دەرمانی باسکراو بێی ئەداتو کیسەی ئاو لائەباتو منالدانەکەش چاك ئەبێتەوە .. ئەگەردی منال نەبوون ناهێڵێت .

وەرگەڕانی منالدان :

پورە حەبسە ئەڵێ :

منالدان ، گەر بە پشتەوە یا بە لایەکەوە وەرگەڕا ، ئەبێتە هۆی منال نەبوون . جا کە سەیری منالدان ئەکەم ، ئەزانم کە وەرگەڕاوە یان نا .. گەر وەرگەڕابێ ئەوە راستی ئەکەمەوەو ـ مەگەر خوا ـ ئەگینا منالی ئەبێت .

ئەوەی شیاوی باسکردنە ، ئێستە دکتۆرەکان ، بەهۆی بەکارهێنانی چەند جۆرە دەرمانێك ، منالدان راست ئەکەنەوە .

خوێن‌هاتن لە ـ منالدان ـ ەوە

پورە حەبسە ، بۆ وەستانی خوێن لە ـ منالدان ـ ەوە ، دەرمانێکی پێشان دام ... مەیلەو سماقی بوو .. ووتی لە شاری «مدینە» ، لەو کاتەی لەگەل (مام عەلی) چووم بۆ حەج ، کڕیم .

- دەرمانەکە تێکەڵ بە (نەبات) و «زەردێنەی هێلکە» ئەکەم ... تا ئەمێنێ ودی «ساردەمەنی» وەرئەگرێ ، تێکی ئەدەم . ئەوسا سێ رۆژ لە خورینی ـ هەر رۆژێ جارێك ـ ئەیدەم بە ئافرەتەکەو .. خوێن رائەوەستێ .

خوێن نەدیتن «بێنوێژ نەبوون»

گەر هاتوو ئافرەتێك بۆ چەند مانگێك «خوێنی نەبینیو بێنوێژ نەبوو» .. پورە حەبسە ئەم دەرمانانەی خوارەوە بۆ «خوێن بینین» بەکاردێنێت :
ددان بەوەدۆنە

١ ـ پەلکە پیازی سوور ئەکوڵێنێ تا وەك ئۆشاو ئێ دێت . جا شەش رۆژ لەسەر یەك ، وە لە خورینی‌یەنە ، هەر رۆژێ پەرداغێك بە ژنەکە دەدات .

٢ ـ ٢ ـ تۆوی تەرەتیزە ئەکوتێو لەگەڵ دۆشاوی ترێ تێکەڵاو دەکات . دوو رۆژ لە خورینی بە ژنەکە ئەدات .

جا دوای پێدانی یەکێك لەم دەرمانانە ، ژنەکە «خوێن دەبینێو بێنوێژ دەبێ» .

دەربارەی پەلکەپیازی سوور ، کە بۆ خوێن بینین چاکە .. «رازی» ئەڵێ .. ئاوی پیواز دەرمانی بێنوێژبوونەوەو ، هەروەهاش کەرەوزو پونگ .. ـ انطاکی ـ یش پێزازی هەر بۆ بێنوێژبوون بەچاك زانیوە .(٨)

دەربارەی توی (رشاد) .. داود الانطاکی لە «تذکرە اولی الالباب»دا لەژێر ناوی «حرف بنطی»دا ئەڵێ : «رنە یدر الطمش شربا والاءا» .

هەروەها «الملك المظفر» لە «المعتمد في الادویە المفردە» لەژێر ناوی «حرف»دا ئەڵێ کە دەنکی «رشاد» دەرمانی بێنوێژبوونە .

دەربارەی زەردێنی هێلکە کە پورە حەبسە بۆ «هاتنی خوێن لە منالدان» ەوە بەکاریهێناوە .. لە سەرچاوەکانی پزیشکیی کۆندا هاتووە . لەم بارەیەوە (داود الانطاکی) ئەڵێ «واکلە یتدلع ویلحم القروح العتیقە» .. هەروەها ئەڵێ .. سپیی هێلکەش خوێن دادەگرێ .(٩)

(رازی) زەردێنی هێلکە بۆ «ئاوسان و ستوورپوونی منالدان» بەباش ئەزانێ . وە ئەڵێ ، سپیی هێلکەش ژانی منالدان دەشکێنێ .

بەڵێ .. نەك تەنیا ئەمانە بۆ جۆرەها نەخۆشی منالدان باشن و بەکار دەهێنرێن .. گومان لەوە ناکرێ هەندێ جۆر گیا لە کوردوستاندا هەیە بۆ منالدان چاکە .. بەتایبەتی گیای بەیبونەو پونگو «سیاو» کە «ابن بیطار»و هەندێ پزیشکی تری موسلمانان بەناوی «بخور الاکراد»ەوە ناویان هێناوە .(١٠)

عەمەلیاتی ژنی تات :

پورە حەبسە ، کە ئەتدانین ئەوە بلێین باشترین پزیشکی میللییە ، عەمەلیاتی ژنی تاتیش ئەکا . واتە ئەو ژنەی کە پەردەی وەکو پێی مراوی وایە .

بۆ ئەم مەبەستە ، پورە شلەیەك لەم چوار شتانەی خوارەوە دروستئەکات :

سابونی رەقی و کشمیش و شەکری سوورو سپێنەی هێلکە .

جا سێ چوار شەو ، ژنەکە ئەم شلەیە ئەخاتە سەر پەردەکەی تا دەتوێتەوە . ئەوجا پورە حەبسە بە (موسی زێر) عەمەلیاتی بۆ ئەکار .

بەڵی .. وا دیارە ئەم عەمەلیاتە لە (ئامینە)ی دایکی یان (فاتمە مارفی) نەنکییەوە فێربووە . وە مەبەستیش لە بەکارهێنانی ئەم (شلە)یەی سەرەوە ، بۆ ئەوەیە تا لە کاتی عەمەلیاتکردن زۆر خوێنی لێ نەیەت .

لە پزیشکیی کۆنیشدا ، عەمەلیاتکردنی ژنی تات هاتووە . بەڵام وا دیارە لە پزیشکیی میللی کوردی باشتر ئەکرێ .. چونکە بە بەکارهێنانی هەندێك شت ئەخوسێنرێ و ئەوجا ، هەروەك پورە حەبسە ئەیکات ، عەمەلیات ئەکرێ .

لەم رووەوە ، (ابن هبل) ئەڵێ ، کە چارەسەرکردنی (رتق) هیچ دەرمانی نیە .. تەنیا عەمەلیات (بە هەسن) نەبێ .. ئەوسا دەرمانکردنی بە مەرحەم .(١١)

هەرچەندە پورە حەبسە بە نەخۆشیەکانی ژنان شارەزاو تایبەتە .. بەڵام لەگەڵ نەخۆشی تریش ئەزانێ .. وەکو (بوونی بەرد لەناو گورچیلە) ، کە گولە گەنمە شامی دەکوڵێنێ و ئەدات بەوەی کەبەرد لەناو گورچیلەیدا هەیە بۆئەوەی بەردەکە فڕێبدات .

بۆ بای ناو زگ (غازات)یش ، گوڵە وەنەوشە؛ کە لە کوردوستاندا یەجگار زۆرە ، ووشكئەکاو ئەهاڕێ ، وە کەوچکێك چای ئەخاتە نێو پیانەیەك ئاوی گەرم و ، بۆئەوەی هەڵمەکە دەرنەچێ و رەنگبدات ، بە ژێرپیالە سەری ئەپۆشێ .

ئەوسا ، رۆژێ دوو تا سێ جار ئەدات بەوەی «زگەبا ـ غازات»ی هەیە .

دەربارەی وەنەوشە ((بنەفشۆك))

(داود الانطاکی) ئەڵێ .. «وەنەوشە ـ بنەفشە» لە عەرەبیدا بووە بە (بنفسج) ، بۆ زۆر نەخۆشی بەکەڵکە . بەتایبەتی بۆ سەرئێشەو ئەستووربوون و زانەزگ و ئەشك و رەبۆو دڵەکوتە .(١٢)

(الملك المظفر) دەڵێ : «زهره ینقی المعده ونواحیها من الاخلاط الصفراویه» .(١٣)

شاوی باپشە ئەوە بڵێنی ، کە تا کێستاش لە ناوچەی بادینان بنەفشۆك (وەنەوشە) لەگەل بەیبسون بۆ کۆکە بەکاردێنن .

پەراوێزەکان

١ ـ لە ١ رەر ١٩٨٠ چووم بۆ ماڵی پورە حەبسە ... داقەکەم مام عەلی لە ٢ر ئاداردا کۆچی دوایی کردبوو . ئیتی پورە حەبسە بەم خەفەتەو خەمی (احمد)ی کوڕیشی دەینالاند . لەناو جێ کەوتبوو .

٢ ــ ابو بكر الرازى ــ (الحاوى)
« ل ٩ ل ١٥»

٣ ــ لەژێر ناوی «عسل»دا تەماشای : مفردات ابن البیطار «المعتمد» ، و «تذكره اولى الالباب» بكه . هەروەها «تذكره ..» لەژێر ناوی «فرزجه» .

٤ ــ ابن البیطار : كتێبی پێشوو .. «ابن هبل» «المختارات في الطب» .. لەژێر ناوی «زعفران» هەروەها «الرازى» ــ الحاوى ــ ل ٢ ل ٥٤» وە لەژێر ناوی «عسل»و «زعفران» تەماشای الانطاكی بكه . وە دكتور فائق الجوهر ــ في االصنف التناسلى ل١٤١ ، ١٤٧ .

٥ ــ «تاريخ الطب العراقى» ــ عبد الحميد العلوچی ل ٦٣ ــ ٦٤ .

٦ ــ لەژێر ناوی (طلع) تەماشای هەردوو كتێبەكەيان بكه .

٧ ــ ابن هبل ل ٢٨ .

٨ ــ االحاوى ب ٩ ل ١٧٣

٩ ــ لەژێر ناوی (بيض) تەماشای هەردوو كتێبەكەيان بكه .

١٠ــ ابن البيطار دەربارەی «بخور الاكراد» ئەڵێ ، ناوی لە ناوچەی دياربەكر (سياەبزە)ەو تەماشای وێنەكەی بكه .

كورد لە ڕۆژهەڵاتدا زۆر بۆ (بخور)ی بەكاردێنن .. بەتايبەتی لە ناوچەی دياربەكردا . ئیتر .. دەربارەی چۆنێتیو .. چۆنێتی گوڵەكەی قسەی كردووەو .. ئەم وەسفەی لە (سقوريدس) ەوە وەرگرتووەو وتوويەتی : ناوی بە یۆنانی (اندراسبون)ە .

وە بەوردێژی باسی ئەوەی كردووە كە بۆ چیو چی دەرمانە .. وەكو بۆ منداڵدان، گرچیلەو پووكو برینو گوێچكەو .. بۆ بڵاوبوونەوەی نەخۆشی (تاعون) ، دووكەڵەكەی زۆر باشه .

شیاوی باسیشه ئەوە بڵێین ، دوور نیه كه (ابن البيطار) لە سەدەی سێزەمو یان كۆتایی سەدەی دوانزەی زایینی ، بۆ یەنەمجار ناوی (بخور الاكراد) و «سیاەبوە»ی فستبێتە نێو كتێب .

بەتايبەتی ابن البيطار گەورەترین پزیشكی گیا ناسە لە ئیسلامدا ..

وە تا تریكی كوردوستان هاتووە .. هەر بۆ مەبەستی گیاناسیشەوە ئەوروپا گەڕاوە . ئەشتوتە باكوری سوریاو لە دمشق كۆچی دوایی كردووە .

ئیتر لامان روون نیه هاتۆتە ناوچەی دياربەكر یان نا . وە دوور نیه هەر خۆی ناوی » سوار الاكراد«ی خستبێتە نێو كتێبان ، كه گیایێكی پزیشكیی زۆر چاكه . وە ئەگەر بێتو بڵێین سەریشی لە كوردوستان نەدابێ ، ئەوە هیچ گومان لەوە ناكرێ ، كه لەبارەی ناسینی هەندێك جۆر گیا لە كوردوستاندا ، سوودی لە پزیشكانی خەڵكی كوردوستان وەرگرتووە .. بەتايبەتی زۆر لە زانايانی كوردی لە وڵاتی شام لە سەردەمی دەوڵەتی «ئەيوبی» بینیووە .

لەژێر ناوی (بخور الاكراد) تەماشای كتێبی «ابن البيطار» بكه . وە لەژێر ناوی «سوار الاكراد» لە «تذكرە»ی «انطاكی» . هەروەها لەژێر ناوی (كشت بركشت) تەماشای كتێبەكەی «ابن البيطار»و «المعتمد»ی «الملك المظفر» بكه .

«سیابۆ« كه ئێستا بە كرمانجی سەروو پێی دەڵێن ، گیایێكی بۆنداره .. مەترێك یا زیاتر بڵند ئەبێ ..

(حەزی لە سێبەری دارو درەختە .. زۆر لە دیتنی خۆی نزیكی ئەو گیایەیە كه زلكەكانی گوڵەكەی كۆ ئەبن وە خەڵك بۆ پاككردنی ددانەكانی خۆیان بەكاردێنن .. یان هەر نەوعێكە لەوە بەڵام زلكەكانی سیابۆ وەكو ئەو گەورەو كونابیو بەكەڵكی ددان پاككردن نابێ) .

پزیشكی كورد (مەلا مەحموود) ، ناوی «سیابۆ»ی هێناوەو ئەڵێ : دەرمانی كۆكەو تەنگە نەفەسییه . (طبا كوردی ل ٤) . وە لە «علوم الطبیعه»ی «ادوار غالب»ەوە

١١ــ ابن هبل ــ المختارات في الطب . فەسڵی «في الانفلاق الرحم وهو الارتقاق» .

١٢ــ تذكره اولى الالباب «بنفسج» .

١٣ــ المعتمد «بنفسج» .